

2. *Кавун М.* Сколько имен у Днепропетровска? [История названий мегаполиса] // Недвижимость в движении. — Д., 2006. — 26 янв.
3. *Кавун М.* Топонимический пейзаж современного Днепропетровска // Недвижимость в движении. — Д., 2005. — 22 февр.
4. *Кавун М.* Топонимия довоенного Днепропетровска // Недвижимость в движении. — Д., 2006. — 8 февр.
5. *Кавун М.* Топонимия старого Екатеринослава // Недвижимость в движении. — Д., 2006. — 1 февр.
6. *Кавун М. Е.* Топонімія м. Катеринослава-Дніпропетровська як дзеркало соціальних перетворень // Грані. — Д., 2000. — № 3 (11). — С. 50—54.
7. *Лазебник В.* Список Яворницкого // Днепр Вечерний. — 1996. — 13 дек.
8. *Лазебник В.І.* Список Яворницького // Дніпропетровськ: минуле і сучасне: Оповіді про пам'ятки культури Катеринослава-Дніпропетровська, їх творців і художників. — Д., 2001. — С. 454—456.
9. *Яворницький Д.И.* История города Екатеринослава. — Д., 1989.

Надійшла до редколегії 02.07.2007 р.

УДК 94 (477) «18/19»

Н.М. Товстоляк

Криворізький державний педагогічний університет

Д.І. ЯВОРНИЦЬКИЙ І РОДИНА ТАРНОВСЬКИХ

Розкрито взаємовідносини двох знаменитих збирачів українських старожитностей: Дмитра Івановича Яворницького та Василя Васильовича Тарновського-молодшого на основі документів епістолярної спадщини академіка Д.І. Яворницького.

До недавнього часу питання взаємовідносин відомих українських вчених, меценатів, колекціонерів, громадських діячів та їх родин

© Н.М. Товстоляк, 2007

залишалося складним для сучасних дослідників історії України XIX – першої половини XX ст. Комплексна археографічна програма Дніпропетровського історичного музею щодо серійної публікації епістолярної спадщини академіка Д.І. Яворницького надала дослідникам унікальні можливості працювати одразу із сотнями листів, користуватися зібраним науковими співробітниками музею науково-довідковим апаратом. Дніпропетровським історичним музеєм було надруковано каталог музейної колекції епістолярної спадщини академіка Д.І. Яворницького [2], три томи листів до Д.І. Яворницького [3; 4; 5], том листів самого Дмитра Івановича [6], зараз готуються наступні збірники цього проекту. Можна впевнено стверджувати, що таке енциклопедичне видання – продовження кращих наукових традицій дніпропетровської музейної школи, засновником якої став сам Дмитро Іванович Яворницький.

Остання чверть XIX ст. була багатою на цікаві історичні збірки. Їх власники та члени їхніх родин листувалися з Д.І. Яворницьким, іноді протягом десятків років. Такі джерела історичних знань – унікальні, особливо, якщо це стосується відносин таких знаменитих українців, як вчений Дмитро Іванович Яворницький та меценат і збирач музею українських старожитностей Василь Васильович Тарновський-молодший.

У процесі підготовки даної доповіді нами було використано спогади Д.І. Яворницького про В.В. Тарновського [12] та дослідження М.В. Тарновського про В.В. Тарновського-молодшого [11], але в першу чергу – матеріали епістолярної спадщини Д.І. Яворницького. Зокрема листи друга Дмитра Івановича, українського історика, фольклориста, етнографа, архівіста Якова Павловича Новицького (1847–1925) [5, с. 377–406], листи до нього самого Дмитра Івановича [6, с. 145–184]; листи етнографа, фольклориста, історика та земського діяча Василя Петровича Горленка (1853–1907) [3, с. 115–120]; російського музикального та художнього критика, історика мистецтва Володимира Васильовича Стасова (1824–1906) [3, с. 525–526]; члена-кореспондента і фотографа Московського археологічного товариства Івана Федоровича Барщевського (1851–1948) [4, с. 21–22]; історика Наталії Дмитрівни Полонської-Василенко (1884–1973) [3, с. 431–432]. Мало відомі, але цікаві листи Тарновських: телеграма мецената В.В. Тарновського-молодшого [9], лист його дружини Софії Василівни [8], їхнього сина Василя Васильовича [10].

На початку 80-х років XIX ст. ім'я молодого талановитого дослідника Запорозької Січі, автора кількох брошур Дмитра Еварницького (Д. Яворницького) було вже добре відомо українським та російським

історикам. Тому В.В. Тарновський та Д.І. Яворницький знали один про одного. Наприкінці 1884 р. Дмитра Яворницького було звільнено з Харківського університету. У грудні 1884 р. Дмитро Іванович у пошуках роботи та можливості працювати в архівах виїхав до Москви. 22 січня 1885 р. у листі з Москви він повідомляє Я.П. Новицького про свої сумніви щодо подальшої долі, але із захопленням констатує, що саме в науці його життя: «В ней моя жизнь, в ней мое сердце, в ней моя страсть, весь пыл моей юности» [6, с. 159]. Саме так ставилася до своєї справи людина, що була старша за Д. Яворницького майже на двадцять років — В.В. Тарновський.

З Москви до Петербурга Дмитро Іванович виїхав у пошуках роботи. Москва вабила до себе можливістю працювати в архіві, де він одразу ж знайшов до двох сотень справ з історії Запорозжя [6, с. 161]. У Петербурзі він відвідав міністра народної освіти І.Д. Делянова, як того вимагали правила, подарував йому свої твори.

Особисте знайомство Д.І. Яворницького та В.В. Тарновського почалося у помешканні Миколи Івановича Костомарова у Петербурзі у 20-х числах січня 1885 р. Про це він повідомив Я.П. Новицького в листі від 25 січня 1885 р. [6, с. 160]. Більш детально про своє знайомство з Тарновськими Дмитро Іванович згадує в своїх спогадах «В.В. Тарновський», що були написані в 30-х рр. ХХ ст.: «В покої вступило двоє: попереду виступала висока чорнява, дуже гарна і приязна пані, а за нею зовсім непоказний, якийсь жилуватий, худорлявий, поморхлий панок, з лисуватою головою, зате з чорними довгеними одвислими вусами» [12, с. 140]. Одразу ж почалася жвава розмова, Тарновські запросили Д.І. Яворницького до себе в Качанівку, де власник зібрав на той час вже великий музей українських старожитностей.

З М.І. Костомаровим родина Тарновських була пов'язана давніми дружніми стосунками. Батько В.В. Тарновського, теж Василь Васильович 1810—1866), був другом Миколи Івановича, вони разом зустрічалися на зібраннях Кирило-Мефодіївського товариства, де читали й статті В.В. Тарновського щодо звільнення селянства. Від покарання та слідства В.В. Тарновського-старшого врятувало те, що він був одружений з рідною сестрою М.В. Юзєфовича Людмилою Володимирівною, але за родинними переказами сім'ї Тарновських погрожував обшук, тому Людмила Володимирівна разом із сестрою чоловіка Надією Василівною приховала твори Т.Г. Шевченка, інші папери [11, с. 196].

Після повернення із заслання М.І. Костомаров і родина Тарновських залишалися друзями, активно працювали в українській громаді.

Микола Іванович після раптової смерті В.В. Тарновського-старшого у 1866 р. підтримував тісні стосунки з його сином. Проте з М.В. Юзефовичем М.І. Костомаров майже не контактував.

На превеликий жаль у квітні 1885 р. М.І. Костомарова не стало, але вже 13 серпня 1885 р. Д.І. Яворницький повідомляє Я.П. Новицького, що замість Москви він опинився у Петербурзі, як того побажали друзі покійного Миколи Івановича Костомарова [6, с. 163]. У травні 1885 р. Г.С. Вашкевич, український філософ, член української громади, друг Т.Г. Шевченка, допоміг Дмитру Івановичу знайти роботу, надав грошову допомогу, запросив жити та столуватися у нього вдома [5, с. 97]. Серед тих, хто в складний для Д.І. Яворницького час надавав йому підтримку, була й родина Тарновських, у першу чергу — В.В. Тарновський-молодший та його дружина.

У 1885–1887 роках Дмитро Іванович продовжує свої дослідження: працює в архівах, бере участь в археологічних розкопках, мандрує по місцях, де колись була територія Війська Запорозького. Йому вдалося зібрати великий масив унікальних джерел з історії українського народу. Ще раніше ним було зроблено переклад з французької мови опису України Г. де Боплана. Але на видання результатів досліджень Запорожжя не було коштів. Тоді він через своїх знайомих звертається за допомогою до В.В. Тарновського-молодшого та інших меценатів. Проблемаю залишалася підготовка ілюстрацій до такого ґрунтового видання. Влітку 1886 р. частина фото була зроблена друзями Д.І. Яворницького художником Ф.Ф. Бондаренком, художником і фотографом О.Г. Сластьоном, фотографом О.М. Іваницьким [6, с. 171].

Саме в цей час проблема популяризації своєї музейної збірки непокоїла й В.В. Тарновського. Перша спроба скласти каталог колекції припадає на 70-і роки XIX ст. У каталозі музею В.В. Тарновського, складеному Б.Г. Грінченком на початку XX ст., названо рукопис каталогу колекції 70-х рр. XIX ст., але до нашого часу його поки ще не вдалося знайти. У 1883 р. В.В. Тарновським за участю В.Б. Антоновича та В.О. Беца було надруковано перший випуск: «Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах» (по колекції В.В. Тарновського — портрети та біографії). У майбутньому власник планував ще кілька багато ілюстрованих випусків. У В.В. Тарновського була ще одна мрія — проїхати шляхами запорожців, щоб побачити ті легендарні місця на власні очі та поповнити свій український музей. Для такої експедиції В.В. Тарновський запросив Д.І. Яворницького.

5 квітня 1887 р. Д.І. Яворницький повідомив Я.П. Новицького про

те, що він їде до Соловецького острова: «Повернувшись из Белого моря, ударюсь прямо в Черниговскую губернию к Василию Васильевичу Тарновскому. Здесь меня будет ожидать целая экспедиция, состоящая из самого Тарновского, его зятя Корбута (с двумя фотографиями!), Хоми Забутного и доктора Галина. С этою экспедициею я отправляюсь в Катеринослав, а из Катеринослава на пороги и на все Запорожские Сечи. Будем и у тебя» [6, с. 175]. Подорож планувалася на липень, після чого Дмитро Іванович прагнув видати свої матеріали.

16 липня 1887 р. Д.І. Яворницький з Качанівки пише Я.П. Новицькому: «Їду поки ще один, а потім до мене доберуться пан Тарновський, пан Корбут, пан Горленко... та Хома Забутний. Усі вони тепер уже в Качанівці. Просивсь, і дуже просивсь ще Кропивницький Марко, та не знаю, де він тепер обертається...» [6, с. 176].

Свої враження від Качанівки Д.І. Яворницький записав у своїх спогадах про В.В. Тарновського. Цей опис й зараз залишається одним з кращих описів славнозвісного українського історико-культурного осередку ХІХ ст. Дмитро Іванович першим звернув увагу на те, що Софія Василівна Тарновська (троюрідна сестра свого чоловіка), добре освічена людина, знала французьку, німецьку, англійську мови, активно допомагала чоловікові збирати українські старожитності. Відомо, що вона з відзнакою закінчила Петербурзький Катерининський (Смольний) інститут шляхетних дівчат, де навчалася разом із двома своїми сестрами. Софію Василівну Дмитро Іванович назвав «добрим генієм Качанівки» [12, с. 148–149].

У Качанівці Дмитро Іванович гостював кілька днів, але встиг зібрати багато відомостей про родину Тарновських, їхніх друзів та гостей. Дмитро Іванович першим сформулював думку про три пристрасті власника: чудовий парк (з парку він хотів зробити в Качанівці немовби певний Едем, себто земний рай), збирання різної старовини (найбільше козацьких часів); жіноцтво [12, с. 148]. У Качанівці Дмитро Іванович познайомився з українським художником-портретистом Гаврилою Андрійовичем Васько, який кілька років жив та працював в маєтку, виконував для колекції Тарновських копії портретів відомих українців, зокрема портретів Розумовських.

У Качанівці Дмитра Івановича зустрічали радо, він познайомився з сином власника, Василем Тарновським. Разом із ним та Ф.Ф. Бондаренком, вчителями та гувернантками вони ввечері гуляли в парку. 4 вересня 1887 р. у листі до Д.І. Яворницького Василь Тарновський написав: «Память о Вас осталась всей Качановке и часто вспоминали

вечером: а жалко, что нет кошевого» [10]. Прізвисько Д.І. Яворницького «кошовий» зустрічаємо й в інших листах до друзів: «Кошовий отаман Задерихвіст-повище» (Я.П. Новицькому) [6, с. 172], «Кошовий отаман Байда-Яворницький» (до Я.П. Новицького з Качанівки) [6, с. 176].

Зі спогадів Д.І. Яворницького відомо, що з Качанівки у подорож по місцях Запорозьких Січей вони виїхали вчотирьох: Дмитро Іванович, В.В. Тарновський зі своїм камердинером Марком, чоловік рідної сестри Софії Василівни Євген Захарович Корбут з фотоапаратом. Їхній маршрут починався залізницею через ст. Плиски до Києва, потім до Катеринослава. У Катеринославі В.В. Тарновський придбав човен (дуб), найняли лоцмана «першої статті» Івана Костиру та чотирьох лоцманів «другої статті» [12, с. 153]. Так почалася їхня подорож, під час якої Дмитро Іванович побачив з одного боку великий інтерес В.В. Тарновського до минулого, щедрість до людей, які надавали йому притулок та послуги, з іншого боку — його гарячий, нестриманий характер, він був неодноразово свідком того, як така поважна особа кричала «московською лайкою», аби придбати ті предмети старовини, які йому сподобалися.

Д.І. Яворницькому довелося часто хвилюватися через неприємну манеру поведінки В.В. Тарновського, але їхня спільна подорож по Запорожжю стала корисною для обох. Є.З. Корбутом було зроблено багато знімків, деякі з них були надруковані в книзі Д.І. Яворницького «Запорожжє в остатках старины и преданиях народа» [1], серед них — фото учасників експедиції [1, с. 137, 167]. Дмитру Івановичу вдалося зібрати матеріал для книги про Запорожжя, над якою він працював кілька років. В.В. Тарновський визвався надати кошти на її видання. Сам В.В. Тарновський значно поповнив козацький розділ свого музею.

Восени 1887 р. В.В. Тарновський надіслав Д.І. Яворницькому 1000 карб. на видання книги, про що повідомив Дмитра Івановича 28 листопада 1887 р. [5, с. 584]. В тому ж листі Василь Васильович розповідає про те, що Я.П. Новицький надіслав йому цінні предмети старовини, про автографи, які передав йому в музей О.М. Лазаревський. Але цих грошей не вистачило на фото та ілюстрації; 1000 карб. на прохання Д.І. Яворницького надав письменник та видавець Л.Ф. Пантелєєв, 1000 карб. Дмитро Іванович позичив [5, с. 177].

На початку 1988 р. книга з ілюстраціями була готова, але в друкарні за наказом цензури її було заарештовано. Під загрозою знищення був весь тираж, автору закидали обвинувачення в тому, що книга написана з метою підйому українофільства. Д.І. Яворницький надіслав телеграму до В.В. Тарновського, який одразу ж порадив Дмитру Івановичу зверну-

тися до свого двоюрідного брата В.М. Юзефовича, який в той час працював у комітеті у справах друку. 24 квітня 1988 р. в листі до Я.П. Новицького Дмитро Іванович пише: «Прежде всего я дал телеграмму об этом Вас. Вас. Тарновському, а затем бросился к его племяннику Вл. Мих. Юзефовичу, одному из членов главного управления по делам печати. На мое счастье Юзефович оказался человеком, а не скотиною, как большинство цензорской братии, этих гасителей правды и мысли. Он принял во мне самое живое участие, и вот не дальше, как вчера, я получил известие из цензурного комитета, что книга разрешена» [6, с. 180].

В листі Д.І. Яворницький помилково називає В.М. Юзефовича племінником Василя Васильовича, насправді він доводився племінником матері Василя Васильовича Людмилі Володимирівні (рідна сестра М.В. Юзефовича). На Великдень В.М. Юзефович відвідав Дмитра Івановича та вручив йому дозвіл на продаж книги. З В.В. Тарновським та його родиною Д.І. Яворницький й далі підтримував дружні стосунки. Так, в спогадах Дмитро Іванович згадує, що Василь Васильович у 1888 р. по приїзді у Петербург відвідав його. В цей час в імператорському Ермітажі була виставка лицарських старожитностей, серед яких експонувалися запорозькі речі. Завідувач лицарським відділом професор М.П. Кондаков кілька разів відмовляв Д.І. Яворницькому. Коли Дмитро Іванович поскаржився про це В.В. Тарновському, той найняв карету та разом із Дмитром Івановичем поїхав до Ермітажу. «Треба було бачити, з якою підлесливістю зустрів Кондаков Тарновського. Нам було показано все, що ми хотіли, що навіть і не сподівалися побачити», — записав у спогадах Д.І. Яворницький [12, с. 169]. Ці рядки доводять, який авторитет В.В. Тарновський мав серед науковців та оточення імператорського двора. Можна також звернути увагу на те, що вже на той час запорозьке козацтво фахівці відносили до специфічної військової корпоративної структури аналогічної лицарському ордену.

На виставці в Ермітажі серед військових клейнодів вони побачили військовий прапор, на якому було зображено великий корабель з гарматами, з козаками, з Спасителем, який благословляє запорозьців на війну. За допомогою Д.І. Яворницького художник К.І. Масленников виконав для В.В. Тарновського копію з прапора. Про цю копію згадує у листі до Д.І. Яворницького С.В. Тарновська [8].

Як свідчать матеріали епістолярної спадщини Д.І. Яворницького, у 1888 р. Дмитру Івановичу довелося займатися справою популяризації музею В.В. Тарновського. Василь Васильович через Дмитра Івановича запросив для фотофіксації його збірки популярного фахівця фотографа

Івана Федоровича Барщевського, який спеціалізувався на фотофіксації пам'яток історії на культури. Він був членом-кореспондентом і фотографом Московського археологічного товариства, часто бував у експедиціях [7]. У підготовці матеріалів для роботи І.Ф. Барщевського брали участь давній знайомий Тарновських український етнограф В.П. Горленко, друг В.В. Тарновського відомий археограф, історик О.М. Лазаревський та сам Дмитро Іванович.

1 квітня 1888 р. В.В. Стасов написав Д.І. Яворницькому, що на його прохання він звернувся до І.Ф. Барщевського «по справі про видання «Музею Тарновського»» та отримав від нього позитивну відповідь [3, с. 525–526]. Враховуючи те, що автором листа назва майбутнього видання була взята в лапки, саме таку назву повинен був мати майбутній альбом-каталог. Листування з того приводу тривало кілька місяців. Дмитро Іванович на початку квітня 1888 р. написав І.Ф. Барщевському і 18 квітня отримав його відповідь, в якій фотограф визнав зручним для себе серпень. Він писав: «По приезде с Кавказа я отправлюсь в Качановку, куда напишу заранее Василию Васильевичу Тарновскому, как Вы советуете» [4, с. 22]. В.В. Стасов 19 квітня також повідомив Д.І. Яворницького про відрядження І.Ф. Барщевського на Кавказ [3, 526].

В.П. Горленко не знав про відрядження І.Ф. Барщевського і 10 квітня повідомив Дмитра Івановича, що фотографу треба приїхати до Качанівки 15–20 травня, а до того часу вони разом з Лазаревським визначать, які оригінальні предмети треба сфотографувати. У травні 1888 р. В.П. Горленко виїхав до свого чернігівського маєтку Ярошівка, що був неподалік від Качанівки. Цікавий лист В.П. Горленка від 21 червня отримав Д.І.Яворницький. Василь Петрович розповідає про одно зі своїх останніх відвідувань Качанівки: «В Качановке по обыкновению много народу и, по обыкновению же, выносишь из неё впечатление хорошего, но не серьезно стоящего дела... Дайте сюда строгого знания, серьезности — отбросьте окружающую пустоту и фальш — и все имело бы другой вид» [3, с. 116–117]. Через кілька днів В.П. Горленко і О.М. Лазаревський, маєток якого також був неподалік від Качанівки, на початку липня приїхали до Тарновських щоб підготувати матеріали для фотографування.

Повернувшись з Кавказу І.Ф. Барщевський 29 серпня 1888 р. написав Дмитру Івановичу, що не отримав відповіді на свою телеграму до нього, просив підтвердити, чи можна їхати в Качанівку [4, с. 22]. І.Ф. Барщевському не судилося приїхати до Качанівки восени 1888 р., тому що саме в цей час загострилася невиліковна хвороба Софії Василівни Тарновської. 9 вересня 1888 р з Києва вона пише листа Дмитру

Івановичу, в якому надає по пунктах відповіді на запитання, що були поставлені Дмитром Івановичем у листі до Тарновських (вірогідно у серпні). Вона пише, що не змогла знайти французьке видання Г. де Боплана, який збиралася перекласти з французької мови, просить передати І.Ю. Репіну, що портрет Т.Г. Шевченка з колекції В.В. Тарновського, написаний з фото, не годиться для його роботи: «Пусть лучше возьмет хорошую фотографию и создаст, с свойственным ему мастерством, изображение, достойное его гениального таланта» [8].

Далі вона пише, що Василь Васильович телеграфував І.Ф. Барщевському, але не отримав відповіді, якщо Дмитро Іванович знає його адресу, бажано, щоб він приїхав 20 вересня. Другу частину її листа доцільно процитувати повністю: «Если теперь не приступим к изданию древностей, то во всяком случае, Вас. [Вас.] очень желает иметь их снимки. Мы скоро будем в Петербурге, вероятно, в конце октября, или в начале ноября. Что Вам сказать о себе? У нас теперь настоящее лето, солнце греет как в июле. В Качановке по обыкновению пребывало много народу: был иностранец Морган, интересующийся историей Украины, остался очарован Качановкой и гетманским гостеприимством (как он выразился). Был чех писатель Томек. Словом музей приобретает славу. Были и наши профессора из Одессы и Москвы» [8].

Восени 1888 р. В.В. Тарновський приїхав до Петербургу. Він відвідав Дмитра Івановича, розповів про тяжку хворобу Софії Василівни та запросив його на моління про її здоров'я, яке відбудеться на квартирі її сестри Ю.В. Швебе. Дмитро Іванович був на молінні, на сніданку після нього. За здоров'я Софії Василівни молився сам Іоан Кронштадтський, але не допомогло, хвора через кілька місяців померла. Втрата була дуже болючою для всієї родини Тарновських.

Д.І. Яворницький пише, що більш ніколи за життя не бачив В.В. Тарновського. Але він був знайомий з іншими Тарновськими, серед них — родина дядька Василя Васильовича — Якова Васильовича Тарновського, київського громадського діяча і мецената, з його сином Миколою Яковичем, художником, археологом — аматором, іншими.

У радянські часи, коли почалося руйнування панських маєтків, пограбування музеїв, фізичне знищення українських історико-культурних осередків ХІХ ст., Д.І. Яворницький написав спогади про минуле, метою яких було привернути увагу суспільства на необхідність їх збереження. За відомостями про життя останніх Тарновських 24 січня 1935 р. він звернувся до київського історика Н.Д. Полонської-Василенко [6, 196]. Наталя Дмитрівна одразу (27 січня 1935 р.) написала відповідь,

розповіла про життя нащадків Тарновських, місце поховання В.В. Тарновського [3, с. 431–433]. Рукопис спогадів Д.І. Яворницького про В.В. Тарновського був надрукований лише у 1996 р. в культурологічному альманасі «Хроніка-2000».

Отже взаємовідносини Дмитра Івановича Яворницького та родини меценатів Тарновських не були тривалими – всього кілька років у другій половині 80-х рр. ХІХ ст., але це була плідна співпраця на користь української історії, українського народу. Результатом їх подвижництва стали музеї, що досі залишаються гордістю української нації – Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І. Яворницького та Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарновського, тому подальше вивчення архівно-літературної групи їх фондів має велике значення для розвитку історичної науки.

Бібліографічні посилання

1. *Еварницький Д.І.* (Д.І. Яворницький). Запорожжя в залишках старовини і переказах народу: Ч. І; Ч. ІІ /Упоряд., передм. М.М. Олійник-Шубравської. – К., 1995.
2. Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького: Каталог музейної колекції. – Д., 1992.
3. Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького: Вип. 1: Листи вчених до Д.І. Яворницького /Упоряд.: С.В. Абросимова, А.І. Перкова, О.В. Піцик, Н.Г. Чередниченко. – Д., 1997.
4. Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького: Вип. 2: Листи музейних діячів до Д.І. Яворницького /Упоряд.: С.В. Абросимова, Н.Є. Василенко, А.І. Перкова та ін. – Д., 1999.
5. Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького: Вип. 3: Листи діячів культури до Д.І. Яворницького /Уклад. С.В. Абросимова, Н.Є. Василенко, А.І. Перкова та ін. – Д., 2005.
6. Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького: Вип. 4: Листи Д.І. Яворницького до діячів науки і культури /Упоряд.: С.В. Абросимова, Н.Є. Василенко, А.І. Перкова та ін. – Д., 2005.
7. *Рогозина М.Г.* Коллекция фотографий И.Ф. Барщевского // Памятники Отечества. – 1983. – № 2. – С.153–156.
8. *Тарновська С.В.* Лист до Д.І. Яворницького від 11.09.1888 р. – Дніпропетровський історичний музей (Далі – ДІМ). – Арх. – 21331.
9. *Тарновський В.В.* - молодший. Телеграма до Д.І. Яворницького від 20.11.1890 р. – Дніпропетровський історичний музей (Далі – ДІМ). – Арх. 21330.

10. *Тарновський В.В.* - третій. Лист до Д.І. Яворницького від 4.09.1887 р. — ДІМ. — Арх. 21329.

11. *Тарновський М.В.* Спогади // Хроніка-2000. — 1997. — Вип. 19—20. — С. 104—193.

12. *Яворницький Д.І.* В.В. Тарновський // Хроніка-2000.— 1996. — Вип. 16. — С. 139—172.

Надійшла до редколегії 09.10.2007 р.

УДК 94 (477) «1918/1919»

Ю.С. Митрофаненко

Дніпропетровський національний університет

Д.І. ЯВОРНИЦЬКИЙ ТА ОТАМАНИ Ю. БОЖКО І Н. МАХНО

Проаналізовано стосунки Д. І. Яворницького з отаманами Н. Махном та Ю. Божком і з'ясовано ставлення вченого до повстанського руху

Відомий історичний музей ім. О.М. Поля у Катеринославі, засновником якого був Дмитро Іванович Яворницький, не припиняв своєї просвітницької роботи і в буремні роки революції 1917—1921 рр. Так, Д.І. Яворницький навіть розробив програму щодо охорони пам'яток історії та культури на Катеринославщині і очолив губернський комітет охорони пам'яток старовини та мистецтва [1, с. 29]. У ці роки, коли влада у Катеринославі змінювалася вісімнадцять разів [3, с. 357], ученому довелося докласти чимало особистих зусиль аби вберегти музей від озброєних ватаг «шанувальників старовини», яких було чимало і у складі повстанських загонів, і у складі регулярних армій, що боролися за владу в Україні. Згадуючи ті часи, Дмитро Іванович підкреслював: «Коли настав тяжкий час війни я стояв на сторожі музею, нікуди не виїздив із міста, а зберігав дорогоцінні наукові матеріали, щоб повністю передати їх майбутньому поколінню» [4, с. 163].

Д.І. Яворницькому довелося зустрічатися з багатьма учасниками революційних подій, серед яких були й українські отамани Нестор Махно
© Ю. Митрофаненко, 2007